

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ ХРИСТІАНСЬКИЙ ІНСТИТУТ**

Кафедра Богослов'я

**СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«Систематична апологетика»**

Для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Спеціальність – 041 Богослов'я
Галузь знань – 04 Богослов'я

Затверджено на засіданні кафедри
Протокол № 3 від 07 грудня 2020 р.

Херсон 2020

1. Дані про розробника

Прізвище, ім'я, по батькові розробника	Яблунівський М.В.
Старший викладач	Магістр Філософії. Магістр богослов'я
Контактний телефон	050-911-10-39
E-mail	
Розклад занять	Вівторок 10:00, ауд. 4 (у розкладі можливі зміни)
Консультації	Середа 14:00 -15:00, ауд. 4 (у розкладі можливі зміни)

2. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітня програма, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		Денна форма навчання	Заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3	Галузь знань 04 Богослов'я	Нормативна	
Загальна кількість годин 90 – д. в. 75 – з. в.	Спеціальність 041 Богослов'я	Рік підготовки	
	Освітня програма Бакалавр богослов'я.	3-й	3-й
Тижневих аудиторних годин для денної форми навчання – 3 год	Рівень вищої освіти: бакалаврський	Лекції	
		24 год.	6 год.
		Практичні, семінарські	
		21 год.	6 год.
		Самостійна робота	
		45 год.	63 год.
		Вид контролю: іспит	

3. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою курсу є: загальний огляд раціональних основ християнського світогляду та способів його захисту від сучасних викликів. Огляд точок дотику та відмінностей між християнським світоглядом та різноманітними філософськими, релігійними системами, а також з наукою.

Основними завданнями вивчення дисципліни є:

1. Ознайомлення з біблійними основами апологетики.
2. Стислий огляд історії захисту християнської віри.
3. Засвоєння основних методів апологетики.
4. Ознайомлення з ключовою лексикою.
5. Обговорення проблемних питань у відносинах християнства з іншими релігіями, філософськими системами та наукою.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні досягти таких

результатів навчання (компетентностей):

Інтегральна компетентність	Здатність використовувати отримані знання, уміння й навички для власного особистісного (духовного) зростання та ефективного лідерського служіння.
Загальні компетентності	<ol style="list-style-type: none"> 1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу. 2. Здатність до критичного мислення. 3. Здатність самостійно працювати з літературними джерелами. 4. Здатність використовувати основи філософських знань для формування світоглядної позиції. 5. Здатність використовувати основи теологічних знань в процесі духовно-морального розвитку. 6. Розуміння природи наукових знань та меж їх застосування в практиці християнського керівництва.
Спеціальні (фахові, предметні) компетентності	<p>Знати:</p> <ul style="list-style-type: none"> – біблійні основи апологетики; – ключових християнських апологетів минулого і сучасності; – основні напрямки апологетики; – ключові джерела інформації; <p>Вміти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – виділяти головне і другорядне у ситуаціях, коли потрібно застосування апологетики; – виявляти зв'язок між системою вірувань та практичним життям; – орієнтуватися в колі проблем, пов'язаних з апологетикою. <p>Володіти:</p> <ul style="list-style-type: none"> – уявленнями про існування проблемних питань при захисті християнської віри: питання походження всесвіту, життя на Землі, людини, теодицея, істинність християнського віровчення; – різними методами захисту християнської віри; – уявленнями про допоміжні науки: археологію, історію, біологію, анатомію, геологію, астрономію та ін.;

Міждисциплінарні зв'язки:

Курс «Апологетика» є дисципліною, яка має справу з раціональним обґрунтуванням християнської віри, що передбачає розуміння і тлумачення змісту Біблії, систематичного богослов'я, історії церкви, а також пов'язаний з релігієзнавчими, філософськими та природознавчими дисциплінами.

4. Програма навчальної дисципліни «Апологетика»

П'ятий семестр

Тема 1. Вступ до апологетики.

Визначення, мета. Біблійне обґрунтування апологетики. Класифікація основних апологетичних систем. Конфесійна апологетика.

Тема 2. Історія розвитку апологетики.

Розвиток апологетики в різні історичні епохи: часи Нового Заповіту (I ст.) доба Отців Церкви (II - V ст.); Середні віки (VI – XV ст.), доба Реформації (XVI – XVIII ст.), Модернізм (XIX – XX ст.), Посмодерн (XX- XXI ст.).

Тема 3. Питання існування Бога.

Космологічні докази. Телеологічні аргументи. Онтологічні докази. Моральний закон як доказ існування Бога.

Тема 4. Питання походження всесвіту, життя і людини. Пізнаваність навколишнього світу. Розумність, впорядкованість та гармонічність створіння. Креаціонізм і еволюціонізм.

Тема 5. Питання походження добра і зла.

Проблема теодицеї. Теорії походження зла їх етичні наслідки.

Тема 6. Історичність та достовірність Біблії.

Кількісна та якісна характеристика біблійних текстів у порівнянні з іншими стародавніми текстами. Біблія у світі археологічних досліджень. Проблема теологічного ускладнення текстів як свідчення проти достовірності. Пророцтво заднім числом. Суперечність біблійних текстів. Порівняння канонічних Євангелій гностичними.

Тема 7. Проблема чудес.

Чудеса у Біблії. Пророцтва як окремий вид чудес. Докази історичності Воскресіння Ісуса Христа. Д. Юм і заперечення чудес. Наївність людей у донаукові часи. Питання існування чудес у після-апостольській церкві.

Тема 8. Християнство та інші світогляди.

Християнство у вік філософського та релігійного плюралізму.

Порівняльний аналіз християнського теїзму з іншими філософськими, релігійними світоглядами. Християнство і наука.

Тема 9. Гріхи церкви.

Розрив християнства з юдаїзмом та антисемітизм. Хрестові походи. Примусове навернення та участь церкви колоніальних компаній. Переслідування релігійних меншин з боку державних церков. Церква як засіб збагачення. Сексуальні гріхи церковних лідерів.

Тема 10. Здобутки християн.

Християнство і права людини. Вплив християнства на освіту. Християнство і культура. Християнство і медицина.

Тема 11. Деякі сучасні виклики:

фундаменталізм, сексуальність, гендерні ролі/питання (фемінізм, гомосексуалізм...), екологічні питання (чи є Біблія причиною виснаження ресурсів),

соціальна нерівність чи відповідальні протестанти наслідки капіталізму, а православні за рабську ідеологію?

Тема 12. Характер апологета.

Христоподібність. Лагідність і страх. Цільність. Готовність до навчання.

5. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин												
	Денна форма						Заочна форма						
	усього	У тому числі					усього	У тому числі					
		л	с	пр	Сам роб	інд завд (за наявн.)		л	с	пр	Сам роб	інд завд (за наявн.)	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
Тема 1. Вступ до апологетики.	2					4							
Тема 2. Історія розвитку апологетики.	2					4							
Тема 3. Питання існування Бога.	4					4							
Тема 4. Питання походження всесвіту, життя і людини.	4		2			4							
Тема 5. Питання походження добра і зла.	2					4							
Тема 6. Історичність та достовірність Біблії.	4		2			4							
Тема 7. Проблема чудес.	4		2			4							
Тема 8. Християнство та інші світогляди.	4		2			4							
Тема 9. Гріхи церкви.	2					2							
Тема 10. Здобутки християн.	2		2			4							
Тема 11. Деякі сучасні виклики.	2		2			4							
Тема 12. Характер апологета.	2					2							
Усього годин	34		12			44							

6. Темі лекційних занять

№	Назва теми	Кількість годин д. в.	Кількість годин з. в.
<i>Другий семестр</i>			
1	Вступ до апологетики.	2	
2	Історія розвитку апологетики.	2	

3	Питання існування Бога - 1.	2	
4	Питання існування Бога - 2.	2	
5	Питання походження всесвіту, життя і людини - 1.	2	
6	Питання походження всесвіту, життя і людини - 2.	2	
7	Питання походження добра і зла.	2	
8	Історичність та достовірність Біблії - 1.	2	
9	Історичність та достовірність Біблії - 2.	2	
10	Проблема чудес - 1.	2	
11	Проблема чудес - 2.	2	
12	Християнство та інші світогляди - 1.	2	
13	Християнство та інші світогляди - 2.	2	
14	Гріхи церкви.	2	
15	Здобутки християн - 1.	2	
16	Деякі сучасні виклики.	2	
17	Характер апологета.	2	
	Разом за семестр	34	

7. Теми семінарських занять

№	Назва теми	Кількість годин д. в.	Кількість годин з. в.
<i>Другий семестр</i>			
1	Питання походження всесвіту, життя і людини	2	
2	Історичність та достовірність Біблії	2	
3	Проблема чудес	2	
4	Християнство та інші світогляди	2	
5	Здобутки християн.	2	
6	Деякі сучасні виклики.	2	
	Разом за семестр	12	

8. Самостійна робота

№	Назва теми	Кількість годин д. в.	Кількість годин з. в.
<i>Другий семестр</i>			
1	Вступ до апологетики.	4	
2	Історія розвитку апологетики.	4	
3	Питання існування Бога.	4	
4	Питання походження всесвіту, життя і людини.	4	
5	Питання походження добра і зла.	4	
6	Історичність та достовірність Біблії.	4	
7	Проблема чудес.	4	
8	Християнство та інші світогляди.	4	
9	Гріхи церкви.	2	
10	Здобутки християн.	4	
11	Деякі сучасні виклики.	4	
12	Характер апологета.	2	
	Разом за семестр	44	

9. Види контролю і система накопичення балів

№	Види контрольного заходу	Кількість контрольн. заходів	Кількість балів за 1 захід	Усього балів
1	Виступ на семінарському занятті	40	0-0,5	0-20
2	Участь у дискусії на семінарському занятті	40	0-0,25	0-10
3	Письмова робота	3	0-8	0-24
4	Іспит	2	0-15	0-30
	Разом			100

10. Шкала оцінювання: національна та ECTS

Оцінка за національною шкалою / National grade		Мін. бал / Min. marks	Макс. бал/ Max. marks	Шкала ECTS / ECTS grade
недиференційована шкала / undifferentiated grade	диференційована шкала / differentiated grade			
Зараховано / Passed	Відмінно /Excellent	90	100	A
	Добре / Good	82	89	B
		74	81	C
	Задовільно / Satisfactory	64	73	D
60		63	E	
Не зараховано / Fail	Незадовільно / Fail	35	59	Fx
		0	34	F

11. Плани семінарських занять

Семінар 1

Тема: Питання походження всесвіту, життя і людини (2 год.)

План

1. Вчення про походження видів і релігійні погляди Ч. Дарвіна.
2. Погляди І.Я. Франка на походження світу.
3. Погляди С. Гокінга про походження всесвіту.

Рекомендована література:

Основна:

Гудінг Девід, Леннокс Джон. Людина та її світогляд. (т. 1-3). Груповий пер. з рос. зі звіркою з англ. оригіналом під. заг. ред. М.А. Жукалюка, Київ: УБТ, 2007.

Франко І.Я. Сотворення світу. Нью-Йорк "Оріяна" 1969.

Дарвін Чарльз, Сочинения, т.3: Изд-во АН СССР; Москва; 1939.

Додаткова:

Зубрицький Михайло, Релігія у творчості Івана Франка. Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка: Молодь і ринок, №3 (86),2012.

Гайслер Норман, Боккино Питер. Непокоримые основания Симферополь: ХНАЦ, 2003.

Семинар 2

Тема: Историчность та достовірність Біблії. (2 год.)

План

1. Археологічні докази перебування євреїв у Єгипті.
2. Текстуальна проблема Пс. 22:17 (МТ, LXX, 4Q88 Psf).
3. “Синагога Ісуса” у Капернаумі.
4. Гробниця в Таптіоті.

Рекомендована література:

Основна:

Эванс Крейг, Иисус и его мир. Новейшие открытия. Москва: Эксмо 2015

Иеромонах Иов (Гумеров), Поспелов Антон, О фильме «Потерянная могила Иисуса» и его создателях. Портал «Православие.Ru» <http://www.pravoslavie.ru/766.html> 22.03.2007

Протоиерей Снигирев Ростислав, Библийская археология, Москва: Издательство Московского Подворья Свято-Троицкой Лавры, 2007.

Ed. Charlesworth James H., The Tomb of Jesus and His Family?: Exploring Ancient Jewish Tombs Near Jerusalem's Walls, Wm. B. Eerdmans Publishing, 2013

Hegg Tim, Psalm 22:16 - «like a lion» or «they pierced»; <https://www.torahresource.com/EnglishArticles/Ps22.16.pdf>

Додаткова:

Ред. Бил Грегори, Карсон Дон, Ветхий Завет на страницах Нового (т.4), Черкассы: Коллоквиум, 2011.

Ред. Грин Джоэль, Макнайт Скот, Маршалл Говард Словарь «Иисус и Евангелия», Москва: ББИ, 2003

Ред. Мангано Марк, Введение в Ветхий Завет, Москва: Духовная Академия Ап. Павла, 2007

Семинар 3

Тема: Проблема чудес. (2 год.)

План

1. Аргументи А. Мак-Кіннона та Е. Флю проти чудес.
2. Туринська плащаниця.
3. Сучасні чудеса.

Рекомендована література:

Основна:

Лукин Михайло, Туринська Плащаниця, <http://www.god.in.ua/?p=1505>

Добавлено примечание ([Mykola Ia1]): Amos Kloner and Shimon Gibson, The Talpiot Tomb Reconsidered: The Archeological Facts https://www.academia.edu/23523583/The_Talpiot_Tomb_Reconsidered_The_Archaeological_Facts

Добавлено примечание ([Mykola Ia2]): проверить ком. на Евр. 2:1 см. о 4Q88

Гайслер Норман, *Энциклопедия христианской апологетики*, Спб: «Библия для всех», 2004.
Keener Craig, *Miracles (2 vol.) The Credibility of the New Testament Accounts*, Baker Books, 2011.

Rogers Raymond, *Studies on the radiocarbon sample from the Shroud of Turin* *Thermochemica Acta Elsevier Science Publishers. B.V., Amsterdam* 425 (2005) 189–194.

Додаткова:

Гудінг Девід, Леннокс Джон. *Людина та її світогляд*. (т. 1-3). Груповий пер. з рос. зі звіркою з англ. оригіналом під заг. ред. М.А. Жукалюка, Київ: УБТ, 2007.

Ібен Александер. *Доказ безсмертя. Подорож нейрохірурга в іншій світ.*— К.: КМ-Букс, 2017

R. Douglas Geivett, Gary R. Habermas *In Defense of Miracles: A Comprehensive Case for God's Action in History* InterVarsity Press, 1997.

Семинар 4

Тема: Християнство та інші світогляди. (2 год.)

План

1. Релігія древніх слов'ян.
2. Наука у часи Постмодерну.
3. Ангостицизм.
4. Воскресіння Ісуса Христа та культу помираючих і воскресаючих богів.

Рекомендована література:

Основна:

Гудінг Девід, Леннокс Джон. *Людина та її світогляд*. (т. 1-3). Груповий пер. з рос. зі звіркою з англ. оригіналом під заг. ред. М.А. Жукалюка, Київ: УБТ, 2007.

Рассел Бертран *Кто такой агностик? Телеинтервью 1953 года. (What is an Agnostic? // Bertrand Russell: His works, vol. 11: Last Philosophical Testament, 1943-68. - ed. by J.G.Slater. - L.-N.Y.: Routledge, 1997).* пер. Марии Десятовой
Енциклопедія Історії України (1-10т.) Київ: Наукова думка, 2012.

Додаткова:

Назіп Хамітов, Людмила Гармаш, Світлана Крилова, *Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як мета антропології*. (4-е вид.), Київ: КНТ, 2016.

Добавлено примечание ([Мукота Іа3]): Гримич М.В. ЯЗИЧНИЦТВО [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 10

Добавлено примечание ([Мукота Іа4]): Зашкільняк Л.О. ПОСТМОДЕРНІЗМ В ІСТОРИЧНІЙ НАУЦІ у Енциклопедії Укр. Історії т.9

Добавлено примечание ([Мукота Іа5]): <http://kob.in.ua/agnosticizm/stati/bertran-rassel-kto-takoy-agnostik>

Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; голов. ред. В. І. Шинкарук. - Київ: Абрис, 2002.

Семінар 5

Тема: Здобутки християн. (2 год.)

План

1. Іван Федоров: друкар, просвітник, інженер.
2. Лука (Войно-Ясенецький): лікар, теолог і священник.
3. Іван Огієнко: міністр, науковець, перекладач та Божий служитель.
4. Християнське соціальне служіння.

Рекомендована література:

Основна:

Енциклопедія Історії України (1-10т.) Київ: Наукова думка, 2012.
Кеннеди Джеймс, Ньюком Джерри. Если бы не Иисус... Как христианство. Групповий пер. з англ. під. заг. ред. А. Мусина, Симферополь: ДИАЙПИ, 2009.

Додаткова:

Арх. Лука Войно-Ясенецький, О духе, душе и теле, Брюссель: "Жизнь с Богом", 1978.
Огієнко Іван, Історія Українського Друкарства (т.1), Львів: Наукове Товариство ім. Шевченка, 1925.
Політична Енциклопедія. Київ: Парламенське видавництво, 2011.
Святитель Лука Крымский (Войно-Ясенецький) Автобиография. Я люблю страдание, М.: Издательство Сестричества во имя святителя Игнатия Ставропольского, 2006.
Maddox Graham, Religion and the Rise of Democracy, London: Routledge, 1996.
Ortberg John, Who Is This Man?: The Unpredictable Impact of the Inescapable Jesus, Grand Rapids, Michigan: Zondervan, 2012.

Семінар 6

Тема: Деякі сучасні виклики. (2 год.)

План

1. Релігійна свобода.
2. Сексуальна революція.
3. Проблеми взаємодії церкви і держави.

Рекомендована література:

Основна:

Габрієла Кубі, Глобальна сексуальна революція. Руйнування свободи в ім'я свободи. Тернопіль "Мандрівець", 2018

Історія релігій світу: Навч. посіб. / В. І. Лубський, Є. А. Харьковченко, М. В. Лубська, Т. Г. Горбаченко. - К.: «Центр учбової літератури», 2014.

Додаткова:

Карл Манхейм, Избранное: Диагноз нашего времени, М: “Говорящая книга”, 2010.

Добавлено примечание ([Mykola Ia6]): https://pidruchniki.com/1281112163080/religiyeznavstvo/istoriya_religiy_svitu

см. для рел. свободи та політичні реалії Релігійне життя в сучасній Україні

Добавлено примечание ([Mykola Ia7]): скачено

12. Тема письмової роботи

Робота № 1 – розбір уривка (1,5 – 2 стор.)

Виберіть одну з нижче перерахованих тем, і **виконайте** наступне завдання по конкретному уривку:

1. **Виявіть суть і складові проблеми:** який зміст того чи іншого виклику, які ключові аргументи наводяться при обговоренні даної проблеми.

2. **Поясніть**, з якими теологічними питаннями та християнськими доктринами пов'язане обговорення даного питання, а також як воно впливає на практичне життя християнина.

3. **Наведіть** та **проаналізуйте** ключові біблійні уривки, які стосуються проблематики.

4. **Використайте** та **проаналізуйте** не менш як 3 різних джерела, які торкаються даного питання.

5. Які три основні аргументи Ви б використовували при публічному захисті своєї позиції?

Біблія у світі археологічних досліджень.

Проблема реконструкції історичного образу Ісуса Христа.

Християнство та становлення освіти.

Еволюція і християнство.

«Тонкі налаштування» і розумний задум.

Достовірність біблійних описів чудес.

Чудеса в історії церкви.

Виклики Постмодернізму.

Апологетика в комуністичному і пост-комуністичному контексті.

Відношення до війни у християнській традиції.

Вплив християнства на становлення прав людини.

13. Екзаменаційні питання

Другий семестр. Перший рік навчання.

до 20 питань

1. Творіння (по днях творіння).
2. Створення людини. Про образ і подобу Божу в людині.
3. Життя прабатьків в раю. Гріхопадіння і його наслідки. Обітниця про Спасителя.
4. Потомство Адама. Каїн і Авель. Релігійно-моральний стан допотопного людства.
5. Всесвітній потоп. Порятунк Ноя з сімейством. Ной і його сини.

14. Література до курсу

Основна:

Біблійні переклади:

1. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. Із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена. Пер. Івана Огієнка. К.:Українське Біблійне Товариство, 2011.
2. Библия. Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета. В русском переводе с параллельными местами. Перепечатано с изд. Московской Патриархии. По благословению Святейшего Патриарха Московского и всея Руси Алексия II. М.: Библейские Общества, РБО, 1993.

Першоджерела:

3. Флавий Иосиф. Иудейская Война. Классическая мысль. Мн.: Современный литератор, 2003.
4. Флавий Иосиф. Иудейские Древности. Классическая мысль. Т.1. Ред. Михайлов Ю.А. М.: Научно-издательский центр Ладомир, 2003.

Книги, посібники:

5. Ред. Бил Грегори, Карсон Дон, Ветхий Завет на страницах Нового (т.4), Черкассы: Коллоквиум, 2011.
6. Бердяев Николай, О достоинстве христианства и недостоинстве христиан. Жизнь и творчество. Философ свободного духа. М., 1993.
7. Бокэм, Ричард Иисус глазами очевидцев. Первые дни христианства. Живые голоса свидетелей.
8. Габермас Гари, Исторический Иисус. Древние свидетельства земной жизни Христа. Киев: Книгоноша, 2017.
9. Гайслер Норман, Бокино Питер, Непокоримые основания: Современные ответы на главные вопросы о христианской вере, Симферополь: ХНАЦ, 2003.

Добавлено примечание ((Mykola Ia8)): проверить ком. на Евр. 2:1 см. о 4Q88

10. Головін Сергій, Біблія і етика: Основи праведного життя, Київ: Книгоноша 2017.
11. _____ Біблія і логіка: Основи правильного мислення, Київ: Книгоноша, 2017.
12. _____ Чи існує Бог? Книгоноша, 2018
13. Гудінг Девід, Леннокс Джон. Людина та її світогляд. (т. 1-3). Груповий пер. з рос. зі звіткою з англ. оригіналом під. заг. ред. М.А. Жукалюка, Київ: УБТ, 2007.
14. Дарвін Чарльз, Сочинения, т.3: Изд-во АН СССР; Москва; 1939.
15. Дейтон Рік, Мільони чудес: дилема еволюції, Київ: Книгоноша 2017.
16. Історія релігій світу: Навч. посіб. / В. І. Лубський, С. А. Харьковщенко, М. В. Лубська, Т. Г. Горбаченко. - К.: «Центр учбової літератури», 2014.
17. Ібен Александер. Доказ безсмертя. Подорож нейрохірурга в інший світ. — К.: КМ-Букс, 2017
18. Кеннеді Джеймс, Ньюком Джерри. Если бы не Иисус... Как христианство. Груповий пер. з англ. під. заг. ред. А. Мусина, Симферополь: ДИАЙПИ, 2009.
19. Кубі Габрієла, Глобальна сексуальна революція. Руйнування свободи в ім'я свободи. Тернопіль "Мандрівець", 2018
20. Литгл Брюс. Бог и бессмысленное зло. Теодицея сотворенного мироустройства. Симферополь: ДИАЙПИ, 2008.
21. Арх. Лука Войно-Ясенецкий, О духе, душе и теле, Брюссель: "Жизнь с Богом", 1978.
22. Святитель Лука Крымский (Войно-Ясенецкий) Автобиография. Я полюбил страдание, М.: Издательство Сестричества во имя святителя Игнатия Ставропольского, 2006.
23. Мангано Марк (ред.), Введение в Ветхий Завет, Москва: Духовная Академия Ап. Павла, 2007.
24. Манхейм Карл, Избранное: Диагноз нашего времени, М: "Говорящая книга", 2010.
25. Огієнко Іван, Історія Українського Друкарства (т.1), Львів: Наукове Товариство ім. Шевченка, 1925.
26. Пикок Артур, Богословие в век науки: Модели бытия и становления в богословии и науке, Москва: ББИ, 2004.
27. Райт Николас, Воскресение Сына Божьего, Москва: ББИ, 2011.
28. Протоиерей Снигирев Ростислав, Библиейская археология, Москва: Издательство Московского Подворья Свято-Троицкой Лавры, 2007.

29. Стотт Джон, Новые проблемы современных христиан, Пер. с англ. Черкассы: Смирна, 2004.
30. Франко Иван, Сотворення світу. Нью-Йорк "Оріяна" 1969.
31. Хамітов Назіп, Гармаш Людмила, Крилова Світлана, Історія філософії: проблема людини та її меж. Вступ до філософської антропології як метаантропології. (4-е вид.), Київ: КНТ, 2016.
32. Шеффер Френсис, Християнський манифест, <http://www.scienceandapologetics.org/text/441.htm>
33. Эванс Крейг, Сфабрикованный Иисус. Как современные исследователи искажают евангелия Москва: Эксмо, 2009.
34. Эванс Крейг, Иисус и его мир. Новейшие открытия. Москва: Эксмо 2015.
- 35.
36. Ed. Charlesworth James H., The Tomb of Jesus and His Family?: Exploring Ancient Jewish Tombs Near Jerusalem's Walls, Wm. B. Eerdmans Publishing, 2013.
37. Keener Craig, Miracles (2 vol.) The Credibility of the New Testament Accounts, Baker Books, 2011.
38. Maddox Graham, Religion and the Rise of Democracy, London: Routledge, 1996.
39. Ortberg John, Who Is This Man?: The Unpredictable Impact of the Inescapable Jesus, Grand Rapids, Michigan: Zondervan, 2012.
40. Red. Ravi Zacharias, Beyond Opinion: living the faith that we defend. Nashville Thomas Nelson 2007.

Додаткова:

Словники та енциклопедії:

41. Грин Джоэль, Макнайт Скот, Маршалл Говард (Ред.), Словарь Нового Завета: Иисус и Евангелия (т.1), Москва: ББИ, 2003.
42. Гайслер Норман, Энциклопедия христианской апологетики, СПб.: Библия для всех, 2004.
43. Енциклопедія Історії України (1-10т.) Київ: Наукова думка, 2012.
44. Мартин Ральф, Рейд Даниэль, Эванс Крейг (Ред.), Словарь Нового Завета: Мир Нового Завета (т.2), Москва: ББИ, 2010.
45. Політична Енциклопедія. Київ: Парламенське видавництво, 2011.
46. Религии мира. Популярная энциклопедия. Культура. Традиции. Пер. с франц. Антонов Жан. М.: Махаон, 2007.
47. Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; голов. ред. В. І. Шинкарук. - Київ: Абрис, 2002.

48. Элуэлл Уолтер. (Ред.). Евангельский Словарь Библейского Богословия. Пер. с англ. Гавриловой В.Н. СПб.: Библия для всех, 2000.

Статті

49. Зубрицький Михайло, Релігія у творчості Івана Франка. Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка: Молодь і ринок, №3 (86),2012.

50. Иеромонах Иов (Гумеров), Поспелов Антон, О фильме «Потерянная могила Иисуса» и его создателях. Портал «Православие.Ru» <http://www.pravoslavie.ru/766.html>

51. Лукін Михайло, Туринська Плащаниця, <http://www.god.in.ua/?p=1505>

52. Hegg Tim, Psalm 22:16 - «like a lion» or «they pierced»; <https://www.torahresource.com/EnglishArticles/Ps22.16.pdf>

53. Rogers Raymond, Studies on the radiocarbon sample from the Shroud of Turin Thermochemica Acta Elsevier Science Publishers. B.V., Amsterdam 425 (2005) 189–194.

Відео

54. Дебаты: Существует ли Бог? [Уильям Крейг vs Кристофер Хитченс] <https://www.youtube.com/watch?v=JTG9cTsgHVw&list=PLJsQL1TVadkLEVbuybd4a6TwZ1d3t7VrX&index=21&t=54s>

55. Литл Брюс. Бог, почему это зло? <https://imperiya.by/video/06NwBodgW2u/bryus-litl-bog-pochemu-eto-zlo.html>

Різне:

56. Рассел Бертран Кто такой агностик? Телеинтервью 1953 года. (What is an Agnostic? // Bertrand Russell: His works, vol. 11: Last Philosophical Testament, 1943-68. - ed. by J.G.Slater. - L.-N.Y.: Routledge, 1997). пер. Марии Десятовой.